

Η αντιμετώπιση των μη εξυπηρετούμενων χρηματοπιστωτικών ανοιγμάτων

Δημήτρης Σπυράκος

Δ.Ν., Δικηγόρου, Προέδρου ΕΔΠΚΑ

Τα μη εξυπηρετούμενα χρηματοπιστωτικά ανοίγματα δεν είναι ασφαλώς μόνο ένα πρόβλημα για τις τράπεζες, αλλά πρωτίστως ένα πρόβλημα για τους δανειολήπτες. Πίσω από τα μη εξυπηρετούμενα πιστωτικά ανοίγματα βρίσκονται άνθρωποι, φυσικά πρόσωπα, επιχειρήσεις, που έχουν συνδέσει τις συνθήκες ύπαρξής τους με τα δάνεια που αδυνατούν να αποπληρώσουν με τους όρους ή στο ύψος που έχουν συμφωνήσει. Αν, άλλωστε, αναγνωρίζουμε ότι αποστολή των τραπεζών είναι η εξυπηρέτηση της πραγματικής οικονομίας και των αναγκών της κοινωνίας, τότε στο επίκεντρο των πολιτικών της αντιμετώπισης του προβλήματος θα έπρεπε να βρίσκονται (και) οι ανάγκες των οφειλετών.

Στο πλαίσιο αυτό η αντιμετώπιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων οφείλει να υπακούει στους κανόνες του υπεύθυνου δανεισμού. Ο τελευταίος δεν εξαντλείται στο χρονικό σημείο της χορήγησης του δανείου, με την αξιολόγηση της πιστοληπτικής ικανότητας για την πίστωση ή της καταλληλότητας αυτής, αλλά καταλαμβάνει όλη τη διάρκεια της πίστωσης. Δικαιολογεί και επιβάλλει στην τράπεζα, σε περίπτωση που έχουν ανατραπεί ή μεταβληθεί οι συνθήκες εξυπηρέτησης των πιστώσεων, να προβεί σε προσαρμογές που θα βελτιώσουν και θα αποκαταστήσουν την ικανότητα αποπληρωμής του οφειλέτη. Ο υπεύθυνος δανεισμός είναι αυτός που εξασφαλίζει τον παραγωγικό προσανατολισμό των πιστώσεων και προστατεύει τις τράπεζες από τα επικίνδυνα χρηματοπιστωτικά ανοίγματα.

Το πρόβλημα των κόκκινων δανείων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην απομάκρυνση από το πρότυπο εκείνο στο οποίο η τράπεζα διαμεσολαβεί ανάμεσα στον καταθέτη και τον δανειολήπτη. Στην περίπτωση

αυτή η χορήγηση του δανείου στηρίζεται στην πληροφόρηση για τον συγκεκριμένο δανειολήπτη και η σχέση που αναπτύσσεται παίρνει τη μορφή μίας μακρόχρονης συνεργασίας, καθώς τα μέρη διακατέχονται από την προσδοκία ότι το δάνειο θα ωριμάσει και θα αποπληρωθεί στην ίδια τράπεζα. Η πιστωτική επέκταση στηρίχθηκε όμως σε έναν επιχειρησιακό μοντέλο, το οποίο επεκτεινόταν όλο και περισσότερο σε δραστηριότητες της χρηματοοικονομικής αγοράς μέσω της τιτλοποίησης των δανείων και με άντληση της χρηματοδότησής του από τη χονδρική αγορά. Από το στάδιο της λιανικής και των σχέσεων που βασίζονταν στην αμοιβαία πληροφόρηση οι τράπεζες πέρασαν σε αυτό της στατιστικής πληροφόρησης (scoring) και της μαζικής χορήγησης. Τα δάνεια δεν αντιμετωπίζονταν έτσι ως τραπεζικά προϊόντα, αλλά κατά βάση ως εμπορεύματα. Χορηγούνταν όχι για να μείνουν στις τράπεζες αλλά για να φύγουν από αυτές. Στη χώρα μας μπορεί να μην προλάβαμε, λόγω της τραπεζικής κρίσης, να βιώσουμε σε ανάλογη έκταση την ολοκλήρωση του κύκλου με την πώληση και τιτλοποίηση των δανείων, αλλά η πιστωτική επέκταση κινούνταν στους όρους αυτής της λογικής.

Η δεκαετία της πιστωτικής επέκτασης (τελευταία προ κρίσης) ήταν μία δεκαετία που μετέβαλε τη λειτουργία των πιστωτικών ιδρυμάτων. Από το 2001 έως το 2008 η στεγαστική πίστη επταπλασιάζεται. Το υπόλοιπο των στεγαστικών δανείων από 11 δισ. το 2000 ανήλθε σε 78 δισ. το 2008. Η χώρα μας, μέσα σε λίγα έτη από την τυπική απελευθέρωση, των πιστώσεων γίνεται η χώρα με το μεγαλύτερο μερίδιο σε επίπεδο ΑΕΠ στην καταναλωτική πίστη. Αντί για περιορισμούς στην καταναλωτική πίστωση, προς τα χαμηλά ιδίως κοινωνικά στρώματα, τίθενται υπέρμετρα επιτόκια. Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας τα στεγαστικά δάνεια που χορηγούνται φθάνουν συχνά στο 110% της αξίας του αγοραζόμενου ακινήτου. Όταν ανεβαίνουν τα παρεμβατικά επιτόκια της ΕΚΤ (2005-2008), αντί να έχουμε υποχώρηση των χορηγήσεων, αυτές μέσα στην τριετία σχεδόν διπλασιάζονται (στα στεγαστικά από 43 δισ. στα 78 δισ.), ενώ προς διευκόλυνση της αχαλίνωτης επέκτασης εμφανίζονται τα στεγαστικά δάνεια σε συνάλλαγμα που μετακυλίου, με αδιαφανείς όρους, τον συναλλαγματικό κίνδυνο στον δανειολήπτη.

Ακριβώς επειδή έχουν προηγηθεί τα παραπάνω, θα προσδοκούσε κανείς η αποτροπή και η αντιμετώπιση του προβλήματος να γίνουν όχι με τα εργαλεία εκείνα που προκάλεσαν το πρόβλημα αλλά μέσα από δρόμους που εγγυώνται την επαναφορά της τραπεζικής λειτουργίας στο πρότυπο εκείνο που θα επιτρέπει στις τράπεζες να επιτελούν την κοινωνικοοικονομική τους αποστολή, ακολουθώντας τους κανόνες του υπεύθυνου δανεισμού.

Με την οικονομική κρίση η οικονομία συρρικνώθηκε, οι (οικογενειακοί και επιχειρηματικοί) προϋπολογισμοί ανετράπησαν, η ανεργία εκτοξεύτηκε και το όποιο μελλοντικό εισόδημα ή κέρδος που είχαν ρευστοποιήσει με τις πιστώσεις τα νοικοκυριά ή οι επιχειρήσεις δεν υπήρχε για την αποπληρωμή των πιστώσεων. Περαιτέρω οι αξίες των ακινήτων υποχώρησαν και συνάμα υποχώρησαν και τα κίνητρα εξυπηρέτησης

των εξασφαλισμένων πιστώσεων. Αναπόφευκτη πλέον πρόβαλλε η ανάγκη για προσαρμογή των πιστώσεων, με την ανάπτυξη εσωτερικών στρατηγικών παρακολούθησης και εξέτασης, προκειμένου να στηριχθούν η ικανότητα και η προθυμία πληρωμής ώστε τα μη εξυπηρετούμενα χρηματοπιστωτικά ανοίγματα να μην λάβουν ανεξέλεγκτες διαστάσεις.

Ωστόσο, τα χρόνια της κρίσης δεν ακολουθήθηκαν βιώσιμες στρατηγικές αντιμετώπισης του προβλήματος. Οι τράπεζες επέλεξαν να συγκαλύπτουν το πρόβλημα, προβαίνοντας σε πρόσκαιρες ρυθμίσεις, συχνά με επιδείνωση των οικονομικών όρων, μεταθέτοντας τη λύση για αργότερα -και σε μία άλλη λύση- ωσάν οι δανειολήπτες να μπορούσαν σύντομα, ως εκ θαύματος μάλλον, να έρθουν σε θέση να πληρώσουν τα χρέη που υπό διαφορετικές συνθήκες είχαν αναλάβει, και οι τράπεζες να ανακτήσουν ότι ήδη στην πραγματικότητα είχαν χάσει. Τα πρώτα ιδίως χρόνια της κρίσης ήταν χρόνια αδράνειας και αμηχανίας των εποπτικών αρχών και των τραπεζών και η βασική αιτία της επιδείνωσης της κατάστασης και της τεράστιας διόγκωσης του προβλήματος των κόκκινων δανείων.

Μοναδικό ουσιαστικό εργαλείο προσαρμογής των χρεών, στα χρόνια αυτά, ήταν ο Ν 3869/2010 για τη ρύθμιση των οφειλών των υπερχρεωμένων φυσικών προσώπων, ο οποίος δεν σχεδιάστηκε για την οικονομική κρίση (είναι νόμος που συνδέεται κατ' εξοχήν με το σύγχρονο φαινόμενο της πιστωτικής επέκτασης), ωστόσο, λόγω της κρίσης, γεγονός είναι ότι προσέλαβε ακόμη μεγαλύτερη σημασία, έχοντας να σηκώσει, ελλείψει άλλων στρατηγικών, ένα μεγαλύτερο βάρος από αυτό που, υπό κανονικές συνθήκες, του αναλογούσε.

Η πιο σημαντική προσπάθεια από την πλευρά της Πολιτείας για την προαγωγή πρακτικών υπεύθυνου δανεισμού εκδηλώνεται με τον «Κώδικα Δεοντολογίας του Ν 4224/2013» που εκδόθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος (2014). Ο Κώδικας ενθάρρυνε την αντιμετώπιση των κόκκινων δανείων στο πλαίσιο των κανόνων του υπεύθυνου δανεισμού, οργανώνοντας την ανταλλαγή πληροφόρησης μεταξύ δανειολήπτη και πιστωτικού ιδρύματος, προκειμένου να ανευρεθεί μία κατάλληλη και βιώσιμη λύση. Μάλιστα εμπεριέχει, σε προσάρτημα, έναν κατάλογο ενδεικτικών πιθανών τύπων ρύθμισης και διευθέτησης των οφειλών (βραχυπρόθεσμες, μεσοπρόθεσμες και οριστικής διευθέτησης), οι οποίες εκκινούν από την παροχή διευκολύνσεων και φθάνουν ως και τη διαγραφή χρέους.

Ωστόσο, οι διαδικασίες του ΚΔ αποδείχθηκαν εξαρχής ασύμμετρες και άνιστες. Η ΤτΕ δεν επέδειξε επαρκή μέριμνα για την άμβλυση της ανισορροπίας δύναμης και επιρροής των συμβαλλόμενων μερών στη λήψη της απόφασης ρύθμισης ή διευθέτησης της οφειλής. Μοιραία, στην πράξη, ο ΚΔ, δίχως να δεσμεύει τις τράπεζες σε ουσιαστικές προτάσεις, λειτούργησε περισσότερο ως εφιαλτήριο ή πρόσχημα για την ανέξοδη, χάριν άλλων σκοπών, επικαιροποίηση και συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με την οικονομική κατάσταση των οφειλετών. Δεν άργησε έτσι να μετατραπεί σε ένα κου-

φάρι, δίχως ουσιαστικό αντίκρουσμα για τους δανειολήπτες, καθώς χρησιμοποιήθηκε τελικά από τις τράπεζες για την παραγωγή όχι πληροφόρησης για τη διευθέτηση της οφειλής αλλά πληροφόρησης για την ταξινόμηση των δανείων. Η νομολογία, εξάλλου, απέτυχε δυστυχώς να προσδώσει στον ΚΔ κανονιστική ισχύ ιδιωτικού δικαίου, ως εξειδίκευση έστω των ελάχιστων υποχρεώσεων που προκύπτουν από την καλή πίστη για τα πιστωτικά ιδρύματα για μία βιώσιμη ρύθμιση και διάπλαση της οφειλής, στοιχείο που αν είχε συμβεί ενδεχομένως να είχε αυξήσει την πίεση προς τα πιστωτικά ιδρύματα για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του Κώδικα.

Αφού αποθαρρύνθηκαν ή υπονομεύτηκαν οι στρατηγικές ή τα μέσα για την αντιμετώπιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων στο πλαίσιο των αρχών του υπεύθυνου δανεισμού, ως λύσεις προέβαλλαν οι λογικές εκείνες που εντέλει δημιούργησαν το πρόβλημα, δηλαδή οι πωλήσεις και οι τιτλοποιήσεις των δανείων. Τα δάνεια γίνονται τελικά, με καθυστέρηση, αυτό για το οποίο είχαν χορηγηθεί: εμπόρευμα. Η αξία που έχει η ρύθμισή τους για τους χρήστες τους και την πραγματική οικονομία περνά σε δεύτερη μοίρα.

Η διευκόλυνση της υλοποίησης των στρατηγικών αυτών απαιτούσε την αποδυνάμωση των δικαιωμάτων των οφειλετών και οδήγησε τελικά σε περαιτέρω υποχώρηση των στρατηγικών προσαρμογής των χρεών. Οι επενδυτές έπρεπε να είναι παντοδύναμοι με τα κόκκινα δάνεια στα χέρια τους. Οτιδήποτε δημιουργούσε προσκόμματα στην επιβολή των αξιώσεων θα έπρεπε, κατά το δυνατόν, να απαλειφθεί. Στο πλαίσιο αυτό οι υπερχρεωμένοι πρέπει να αποστερηθούν (και) την αξιακή και διαπραγματευτική δύναμη του Ν 3869/2010. Η Ελλάδα, έτσι, γίνεται η μόνη χώρα παγκοσμίως η οποία οπισθοδρομεί, σε σχέση με ότι είχε κατακτήσει, όσον αφορά το θεσμό της ατομικής πτώχευσης. Περιγράφοντας σε όρους οικοσυστήματος, η στρατηγική της επεκτατικής πώλησης και τιτλοποίησης των δανείων καταστρέφει, με την περιθωριοποίηση του οφειλέτη, τη βιοποικιλία εκείνη που είναι αναγκαία για τη σταθερότητα του (χρηματοπιστωτικού) συστήματος.

Τα πλεονεκτήματα της πώλησης ή και τιτλοποίησης των δανείων (μείωση κινδύνων, απελευθέρωση κεφαλαίων, αναβάθμιση φερεγγυότητας του ιδρύματος) θα μπορούσαν σε μία ολιστική συγκριτική προσέγγιση των διαφορετικών στρατηγικών αντιμετώπισης του προβλήματος να αμφισβητηθούν. Τούτο ιδίως ενόψει της απαξίωσης των περιουσιακών στοιχείων (δανείων) στην οποία οδηγούν η ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ τραπεζών και επενδυτών, η δυσχέρεια προβλέψεων, το πρόσθετο λειτουργικό κόστος, η διασφάλιση ελκυστικού κέρδους για τους επενδυτές, αλλά και των ηθικών κινδύνων που παράγονται για τον επαναπροσανατολισμό του τραπεζικού συστήματος στην πραγματική οικονομία. Εν προκειμένω, ωστόσο, περιορίζομαι στις δυσμενείς συνέπειες υπό το πρίσμα των αρχών του υπεύθυνου δανεισμού.

Δίχως αμφιβολία η πώληση των δανείων επιδεινώνει τη θέση των οφειλετών. Εάν για τη τράπεζα συνεπάγεται τη μείωση των κινδύνων, για τον δανειολήπτη ισχύει ακριβώς το αντίθετο. Η οφειλή του θα εξακολουθεί να υφίσταται στο ακέραιο, ως πιστωτή και συνομιλητή δεν θα έχει πλέον εκείνον που εμπιστεύθηκε, αλλά μία εταιρία μικρότερου μεγέθους, εκτός συναλλακτικού πλαισίου, η οποία δεν νοιάζεται για τη φήμη της, δεν έχει κοινωνική ευθύνη (ευαισθησία) και δεν αναφέρεται στην πραγματική οικονομία. Έτσι οι διαπραγματεύσεις για τη συνέχιση και σωτηρία της πίστωσης έχουν να διεξαχθούν πλέον με μία εταιρία που έχει περισσότερο συμφέρον στη γρήγορη ρευστοποίηση και πώληση των ασφαλειών παρά σε μία μακροπρόθεσμη πιστωτική σχέση. Η πώληση των πιστώσεων μειώνει, γι' αυτό, τις δυνατότητες προσαρμογής των πιστώσεων και αντιμετώπισης/αποτροπής της υπερχρέωσης.

Η διατάραξη που προκαλείται με την απώλεια του αρχικού πιστωτή θα μπορούσε, βέβαια, σε μία πολιτική που συνυπολογίζει και τα συμφέροντα του οφειλέτη, ως ένα βαθμό να αντισταθμιστεί με χορήγηση του δικαιώματος προαίρεσης στον δανειολήπτη για την αγορά του δανείου. Ο πρωταρχικός πιστωτής θα όφειλε σε αυτή την περίπτωση να ονομάσει την τιμή, την οποία έχει συμφωνήσει με τον επενδυτή και να δώσει μία προθεσμία σε αυτόν να επαν-αγοράσει την απαίτησή του. Είναι, άλλωστε, χαρακτηριστικό συναλλακτικών σχέσεων εμπιστοσύνης να δίνεται το δικαίωμα προαίρεσης στο χρήστη του πράγματος, εν προκειμένω τον χρήστη του κεφαλαίου. Ο αντίλογος ότι η αξία της απαίτησης καθορίζεται ως συστατικό στοιχείο του χαρτοφυλακίου και όχι μεμονωμένα, θα μπορούσε εύκολα να εξουδετερωθεί καθορίζοντας μία προσαυξημένη τιμή της τιμής εκείνης που η τράπεζα συμφωνεί (ή προτίθεται να συμφωνήσει) με τον επενδυτή. Η πρακτική σημασία ενός τέτοιου δικαιώματος είναι σημαντική. Όχι απαραίτητα γιατί ο δανειολήπτης έχει τη ρευστότητα εκείνη που χρειάζεται για να προβεί στην αγορά αλλά γιατί, αν μειωθεί η απαίτηση ώστε να εντάσσεται πλέον η εξυπηρέτησή της σε έναν ρεαλιστικό ορίζοντα, θα έχει ενδεχομένως καλύτερες δυνατότητες αναχρηματοδότησης της οφειλής του.

Η τιτλοποίηση των δανείων είναι η άλλη μορφή πώλησης. Το service των δανείων παραμένει συνήθως στην τράπεζα χορήγησης, υπαγόμενο βέβαιο στους περιορισμούς που ορίζονται με την τιτλοποίηση. Ωστόσο, και εν προκειμένω οι δυνατότητες διαχείρισης των τιτλοποιημένων δανείων στο πλαίσιο των κανόνων του υπεύθυνου δανεισμού είναι σαφώς μικρότερες. Τούτο καθώς οι μεταβολές στην ομάδα των δανείων που το συγκροτούν, με βάση τους λογιστικούς κανόνες που εφαρμόζονται, συχνά διαταράσσουν την τεχνική-ισολογιστική περιγραφή που ακολουθεί η τιτλοποίηση και είναι ως εκ τούτου ανεπιθύμητες. Μάλιστα, ειδικά για τις τιτλοποιήσεις που συζητούνται σήμερα στη χώρα μας, απομακρύνεται και το ίδιο το service των δανείων αυτών από τις τράπεζες.

Σήμερα, λοιπόν, η Κυβέρνηση προτάσσει ένα σχέδιο αντιμετώπισης των κόκκινων δανείων, με την απομάκρυνσή τους από τους Ισολογισμούς των Τραπεζών που φέρει την κωδική ονομασία «ΗΡΑΚΛΗΣ», εμπνευσμένο, όπως αναφέρθηκε στα ΜΜΕ, από

το μύθο των στάβλων του Αυγεία, καθώς θα «καθαρίσει», θα απαλλάξει τις τράπεζες από ένα μεγάλο μέρος των κόκκινων δανείων. Η ονομασία είναι εύστοχη για να αποδώσει αυτό το οποίο γίνεται. Τα κόκκινα δάνεια αντιμετωπίζονται πράγματι ως η κόπρος που θα πρέπει να παρασυρθεί από το χείμαρρο των ποταμών και να πεταχτεί μακριά στη θάλασσα. Μόνο που η κόπρος αυτή αποτελείται από καταναλωτές και επιχειρήσεις που έχουν συνδέσει την ύπαρξή τους με τα δάνεια αυτά. Αυτό που ο «Ηρακλής» έρχεται να πετάξει στα funds και τους επενδυτές και μακριά από τις τράπεζες είναι ένα μέρος της πραγματικής μας οικονομίας.

Θα ήταν, κατόπιν τούτου, παράδοξο να προσδοκά κανείς, με κυρίαρχες πρακτικές τις πωλήσεις και τις τιτλοποιήσεις των δανείων, τον επαναπροσανατολισμό του τραπεζικού συστήματος στην πραγματική οικονομία. Ο δρόμος αυτός είναι γνωστός μόνο για τους ηθικούς κινδύνους που παράγει. Θα ήθελα, γι' αυτό, να επικαλεστώ, σε μία εναλλακτική προσέγγιση, ένα άλλο πρόσωπο από την Αρχαία Ελλάδα, τον Αριστοτέλη, τον φιλόσοφο αλλά και θεμελιωτή της οικονομικής επιστήμης, μεταξύ άλλων, και με τη διάκριση που έκανε ανάμεσα στην ανταλλακτική αξία και την αξία χρήσης του πράγματος (βλ. δανείου), προκρίνοντας τη δεύτερη ως εκείνη που οδηγεί στην ισχύ και ευημερία της πόλης. Αυτό, λοιπόν, που προέχει σήμερα δεν είναι ένα «Σχέδιο Ηρακλής» αλλά ένα «Σχέδιο Αριστοτέλης», ένα σχέδιο που θα προτάσσει την αξία της χρήσης και ρύθμισης των δανείων, που δεν θα βλέπει τα δάνεια ως εμπόρευμα αλλά ως τραπεζικά αγαθά και υπηρεσίες, και θα διατηρεί στο επίκεντρο την ευθύνη να γίνει η διαχείριση αυτών στο πλαίσιο της τραπεζικής αποστολής και των κανόνων του υπεύθυνου δανεισμού.